

*Приймич Лариса, вчитель історії та правознавства
Шумського ліцею, вчитель вищої категорії, старший вчитель
Бабій Софія, учениця Шумського ліцею*

РОЛЬ ЖІНОК В ДІЯЛЬНОСТІ МЕДИЧНОЇ СЛУЖБИ ШТАБУ УПА «ВОЛИНЬ - ПІВДЕНЬ» ТА ВІДДІЛУ УКРАЇНСЬКОГО ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА

Постановка проблеми. Один із феноменів національно-визвольної боротьби середини минулого століття, зокрема в Західній Україні – масова участь у русі опору жінок - українок. Дослідження участі жінок в підпільних збройних формуваннях є не настільки вагомими. Чоловіків, котрі воювали зі зброєю в руках, полягло дуже багато. Жінки рідше перебували під кулями, однак вони несли не менший тягар. І невідомо, хто більше ризикував: той, хто стояв проти ворога віч-на-віч, чи той, хто збирав по селах продовольство та одяг, медикаменти, готував їжу і носив у ліс, наражаючи на небезпеку свою сім'ю. Актуальність дослідження «жіночого питання» зумовлюється тенденцією зацікавленості жіночою історією людства і розвитком соціальної історії загалом.

Мета дослідження полягає у вивченні та узагальненні життя та діяльності жінок, що брали участь у боротьбі ОУН та УПА на Шумщині та їх вплив на визвольні події в період Другої світової війни та повоєнний період.

Завдання дослідження

- розкрити діяльність Штабу УПА «Волинь - Південь» та довести закономірність його виникнення на Шумщині ;
- охарактеризувати роль жінок в діяльності Медичної служби Штабу УПА «Волинь - Південь» та відділу Українського Червоного Хреста;
- простежити масштаби і формат участі жінок і дівчат у підпіллі, їх вік, соціальне походження, освіту та їхні подальші долі.

Об'єктом дослідження є : життя та діяльність жінок, що брали участь у боротьбі ОУН та УПА на Шумщині, визвольні події на Шумщині в період Другої світової війни та повоєнний період.

Предмет діяльність Штабу УПА «Волинь - Південь», участь жінок в медичній службі Штабу УПА «Волинь - Південь» та відділі Українського Червоного Хреста, у підпіллі, їх вік, соціальне походження, освіта та їхні подальші долі.

Джерелами для написання дослідницької роботи стали праці В'ятровича В.М., Борисенко В., Гунчака Т., статті Крайній І.В., Кравець А., місцевих краєзнавців – Лазорко Й., Синюка С., Фарини І., про активну участь жіноцтва Волині у лавах УПА розповідає Г. Петрук-Попик, використанні матеріали періодики, спогади учасників подій Шишковського В., Скорупського М., Головатюка М., Мазурчук А., та інших, а також матеріали Шумського краєзнавчого музею.

В основу організаційної структури УПА було покладено територіальний принцип. Відповідно до кількості країв підпільне військо поділялося на УПА– Північ, УПА–Південь, УПА–Захід, УПА–Схід. Їм підпорядковувалися воєнні округи, що поділялися на тактичні відтинки. Крім того, на території тактичного відтинка діяло декілька куренів, до складу яких входили сотні, чоти та рої. Згідно з цим була організована санітарна служба УПА. [1, с.158]

Медично-санітарний персонал, що працював при відділах, не міг одночасно займатися лікуванням поранених та доглядати хворих, турбуючись про повне технічне забезпечення підпільних польових шпиталів. Тому ці функції перебрав на себе реорганізований УЧХ (Український Червоний Хрест). Точна дата виникнення УЧХ в загонах УПА невідома. Проте, вже в листопаді 1943 р. був реорганізований УЧХ на крайових рівнях. До організації УЧХ було залучено жіночу мережу ОУН 10 листопада 1943 р. [3, с. 38]

Антоніна Мазурчук (дівоче прізвище Музика) отримала пропозицію вступити в жіночу службу України. Пройшла перевірку, вишкіл і в кінці 1942 року разом із молодим повстанцем із села Залісці Іваном Столярчуком, стала організовувати юнацьку сітку. На початках займалась підготовкою бази розташування повстанських загонів, збирала харчі, необхідний одяг, медикаменти. Тоді ж Антоніна стала «Вишнею». Антоніна Феофанівна пройшла перший вишкіл на хуторі «Березина» біля села Угорська. Тут зібралась молодь з цілого району, тобто кущові і станичні. Присутніми на вишколі були провідник «Юнацтва»

«Щур», надрайонова провідниця «Люся» і жінка-лікар з Кременця. Програма вишколу була дуже насичена, він тривав 10 діб. [5]

Відділи розташувались у лісі між Антонівцями та Іловицею. Робота закипіла в цілому районі, по усіх селах. Багато хлопців із сіл вступили в ряди УПА. Тоді ж Мазурчук Антоніну повідомили, що вся жіноча сітка юначок підпорядковується Українському Червоному Хресту, а вона залишається районою УЧХ. Основним завданням УЧХ був збір бинтів, стерилізація їх і відправка в УПА.[6]

Сімнадцятирічною Євгенія Бойко приймає дуже відповідальне рішення, вступає в Українську Повстанську Армію. Їй була доручена важлива ділянка роботи – молодіжний напрям. Працювала з молоддю, заготовляла ліки повстанцям. Згодом стала надрайоновим провідником, діяла під псевдо «Мала». В цей період Женя також пише, багато малює. Її твори присвячені Україні, друзям і рідним, бойовим побратимам. Свої вірші дівчина часто читала повстанцям. Дуже любила рідний край, чарівну природу Волинської землі, яку оспівувала у своїй поезії.[4]

В інструкції від 6 лютого 1944 р. рекомендувалося залучати до підпільної роботи всіх молодих українських лікарів, якщо треба, – навіть силою, а їхні родини забезпечувати всім необхідним. На місцях лікарі вже самостійно проводили навчання персоналу, який згодом відправлявся у відділи УПА. Це були кількомісячні чи кількатижневі курси, що організовувались у різних районах західноукраїнських земель. Кадрове питання в УЧХ стояло дуже гостро. Вирішували його різними шляхами. Основу референтури складали студенти старших курсів медичного інституту, працівники з розформованого німцями УЧХ, практикуючі лікарі. Крім українців, у підпільному Червоному Хресті працювало багато євреїв. Часто це були люди, яких українці врятували з полону. [3, с. 40]

Медичну службу штабу очолював професор Гнатів – «Бойко» з Кременця, хірург «Байда»- єврей за національністю, що переселився з Варшави в Кременець, а після втрати сім'ї у Кременецькому гетто став добровільно працювати в шпиталі УПА. Усі вони у свій час повернулись до місць проживання і ще довго лікували хворих.[8, с. 27]

За підготовку медичних кадрів у штабі відповідав професор Гнатів. Викладачами були лікарі Кучеренко, Хрущ, Борщ, Байда – хірург, єврей за національністю, який, як згадує Марія Валентинівна Паламар «Чайка», був спеціалістом високого класу. В першу чергу організовували при таборі курси медсестер. Більшість дівчат була з Шумщини та Кременеччини. Були також хороші лікарі, котрі викладали. Дівчата в скорому часі здали іспити і стали медсестрами при відділах УПА. Такі курси були зорганізовані в селі Сошищі. Там вчилася 20 дівчат, щоб були запасні медсестри та санітарки. Забезпечувала життєдіяльність курсів надрайонова господарча Теліванчук Надія Федорівна з с. Антонівці (псевдо «Горда») [6].

Марія, тоді ще Боярська, була прийнята в члени ОУН-УПА під псевдо «Чайка», її направили на медичний вишкіл, що існував при штабі. На організованих курсах медсестер велика увага приділялась вивченню основ анатомії, терапії, хірургії, закріпленню практичних навичок з надання першої медичної допомоги. Слухачі практикувались в шпиталі, доглядали за пораненими, заготовляли перев'язочний матеріал, збирали лікарські рослини. [4]

Сімнадцятирічною Євгенія Бойко приймає дуже відповідальне рішення, вступає в Українську Повстанську Армію. Їй була доручена важлива ділянка роботи – молодіжний напрям. Працювала з молоддю, заготовляла ліки повстанцям. Згодом стала надрайоновим провідником, діяла під псевдо «Мала». В цей період Женя також пише, багато малює. Її твори присвячені Україні, друзям і рідним, бойовим побратимам. Свої вірші дівчина часто читала повстанцям. Дуже любила рідний край, чарівну природу Волинської землі, яку оспівувала у своїй поезії.[5]

Санітарний вишкіл відбувався за спеціально розробленою програмою, що складалася з теоретичної та практичної частин. На заняттях подавали елементарні відомості про анатомію людини, особисту гігієну, мікроби, асептику й антисептику. Більше уваги приділяли вивченню ран, травм, а також способів зупинки кровотечі, перев'язки, знерухомлення кінцівок. Ввечері додатково проводилися ще й загальноосвітні заняття. 2]

Аптечний, або фармацевтичний, відділ займався заготовленням та сортуванням різних лікарських трав, медичних препаратів шляхом закупівлі чи нападів на військові аптеки, організував аптечні бази, готував рецепти для шпиталів і відділів, займався зберіганням і переховуванням ліків, виготовленням мікстур, мазей, рослинних сумішей. На території військової округи діяли аптечні бази, що надсилали підпільним лікарям все необхідне.

Кваліфіковані фармацевти готували теренових санітарів, для яких викладали предмет «Лікувальні зела». Слухачі докладно вивчали методи збирання цілющих трав, їх сушіння, магазинування та вживання [3, с.76].

Український Червоний Хрест в Антонівцях заготовляв саморобний спирт для обробітку ран, картопляний крохмаль, соняшникову і лляну олію, гусячий смалець від обморожень, лікарські рослини. Все це здавалось на фармацевтичний пункт в селі Забара. Крім того, юначки збирали з населення вовну, в'язали рукавички і шкарпетки повстанцям, заготовляли різдвяні подарунки, щоб підтримати хлопців морально [8, с. 27].

В Кременці забрали велику аптеку, коли розбивали комендатуру. Цю аптеку перевезли в Антонівці на хутір Данилівка. Там ліки перебрали та з придатних зробили запас [6]

Працюючи в Шумській аптеці, Ганна Антонівна Ткачук «Берега» діставала ліки і передавала повстанцям. Весною 1943 року стала ученицею медичних курсів при штабі Крука, згодом стала медсестрою, лікувала хворих, поранених. [7]

Ніна Андрущенко згадує, що коли в урочищі Дігтярня, що поблизу села Антонівці був створений штаб воєнної округи УПА «Волинь-Південь там проходили вишкіл 17 тисяч осіб. В густому дрімучому лісі були побудовані бараки, штаб, церквиця, шпиталь, кухня, склад – згадує Ніна Іллівна. В таборі панувала військова дисципліна, вранці підйом, зарядка, молитва, тоді військові заняття. Всі називали один одного на псевдо. Командиром був «Крук», заступником «Кропива». Ніна отримала псевдо «Синичка». Повстанці виїжджали на акції – нападали на німецькі патрулі, автоколоні. Ніна обов'язково була разом з ними, перев'язувала поранених.[5]

Таким чином, на основі спогадів безпосередніх учасників тогочасних подій можна припустити, що проведенню медичних курсів надавалося велике значення. Адже, крім медичних знань, курсантки засвоювали ідеологію, завдання та цілі національно-визвольного руху, підвищували свій загальноосвітній рівень, ознайомилися з організацією та змістом шпитальної справи.

Господарський відділ відповідав за організацію прядильень, пралень, ткалень; займався зберіганням харчів, а також забезпечував необхідними продуктами вишколи медиків. Денний раціон хворого повстанця складався з 50 г товщу (жиру), 200 г м'яса, 500 г хліба, 1 кг картоплі, 30 г цукру, а також меду, сушених фруктів, цибулі, капусти, гороху, різних круп тощо. Через бойові дії харчування могло бути і значно скромнішим, але загалом санпункти були забезпечені продуктами на 5–6 місяців.[3, с. 99]

Районовим господарчим при штабі УПА Волинь – Південь» був Кучерук Борис Феофанович – «Вир» із села Ходаки. Частину зерна перемелювали в Антоновецькому млині. В Антонівцях на хуторі Залісеччина була пекарня, пекли хліб, сушили сухарі. В Антонівцях шили взуття, робили кожухи, варили мило, була і швейна майстерня.[6]

Санітарну працю при відділах УПА виконували спершу лікарі. Згодом, внаслідок втрат, число їх зменшилось, і тоді їх місце мусили зайняти санітари. Тільки при курені був курінний лікар. Найнижчою санітарною ланкою при відділі УПА був чотовий санітар. В обсяг праці чотового санітара входила перша допомога пораненим з його чоти і опіка над ними до часу переведення їх на збірний пункт даного відділу після бою. Одним з головних завдань УЧХ полягало в організації санітарних пунктів у лісових зонах або в місцях, віддалених від головних доріг та різних військових і поліційних об'єктів. Шпиталь УЧХ (санітарну криївку) будували в землі, на 6–15 ліжок, з кухнею і канцелярією. Своім зовнішнім виглядом околиця не сміла давати жодних ознак ворогові, що десь близько знаходиться шпиталь. В околицях криївки не сміли бути тріски з дощок, рештки глини, ні витопаного місця тощо. Крім того, чоловіча мережа зобов'язувалася збудувати для санпункту три спеціальні криївки: 1) окрему для хворих, яка складалася з двох: великої й малої, що сполучалися між собою тунелем; 2) запасну на випадок демаскування; 3) малу криївку для тяжкохворих, яка мала бути теплою, добре провітрюваною, з окремими потаємними входом та виходом [3, с. 66]

Заклали шпиталь для поранених в с. Іловиця в двох хатах : Попика Феофана і Тернюка Карпа. Завідувала і забезпечувала шпиталь ліками і всім необхідним Ганя з Угорська (псевдо Христя). Лікарем в шпиталі працювала Ніжко Тетяна – Леся. Санітарками там працювали Іловицькі дівчата – Тернюк Надія, Тернюк Ганна і Попик Ганна. Крім того шпиталика було ще приготовлено запасне приміщення в селі Угорськ на хуторі «Бережина». При кожному шпиталі були зроблені обширні криївки , щоб можна було у випадку небезпеки помістити три - чотири поранених. В криївки було закладене все необхідне: постіль, бандажі, ліки , вода і харчі. Все це робили юнаки і юначки з Українського Червоного Хреста.[6]

Висновки: Отже, поряд з УПА був створений і активно функціонував підпільний Червоний Хрест. Сам факт існування УЧХ мав велике значення для вояків УПА. Діяльність референтури полягала у підготовці кваліфікованого медперсоналу, налагодженні роботи підпільних аптек, господарського сектора і харитативної (допомогової) служби, а також в облаштуванні санпунктів (підземних шпиталів), транспортуванні поранених, підтриманні гігієни серед вояків та цивільного населення. Висока організованість українського підпілля та постійна політико-ідеологічна робота серед бійців УПА і місцевого населення, яку систематично проводили референти УЧХ, стали важливими чинниками у забезпеченні активної діяльності українського національно- визвольного руху. Таким чином, героїзм вояків УПА і медиків УЧХ, їх самовідданість і жертвність вписали незабутні сторінки як в історію національно-визвольної боротьби українського народу, так і в історію української медицини, та в історію організацій Червоного Хреста.

Література

1. Гунчак Т. *Україна: перша половина ХХ ст. Нариси політичної історії* - Київ, «Либідь», 1993. – 287с.
2. Крайній І. *Жіночі обличчя ОУН-УПА // Україна Молода.* – 2005.– № 105. – 9 червня.
3. Кравець А. *Медики у визвольних змаганнях українського народу: (від Українського Червоного Хреста до Служби Здоров'я УПА).* – Львів, Галиц. вид. спілка, 2010.- 193с.
4. Лазорко Й. *Ви жертвою впали – Тернопіль, 2003.* – 144с.
5. *Матеріали Шумського краєзнавчого музею, рукопис.* - 15 с.
6. *Спогади Мазурчук Антоніни, рукопис,* - 14 с.
7. Ткачук Г.А. *Молитва і пісня - Тернопіль, «Поліграфіст»,1996.* – 116 с.
8. Шишковський В. *Пам'ятаймо наше коріння //Альманах «Наша Волинь» - Рівне, «Каліграф», 2002 – 98 с.*